

UPPSALA
UNIVERSITET

SLOPANDET AV UTLÅNINGSTAKET 1985

Agnes Fälting

Ekonomisk-historiska institutionen

Kurs: Vetenskapligt skrivande, 15 hp

Termin: Vårterminen 2017

Ventilationsdatum: 01/06/2017

Handledare: Mats Larsson

Abstract

The central bank of Sweden, the Riksbank, has for a long time controlled the lending to the public by the business banks. To control the credit market the Riksbank set up several regulations, one of the most prominent a limit of how much the business banks could be lending out to the public. In November 1985 the limit of lending was deregulated. How did this deregulation affect the lending and the business banks? Why was this deregulation done and how can we explain this in context to the economy? To answer these questions I've used data from the official statistics of Sweden and from the Riksbank to make figures. My result shows that the lending to the public bloomed after 1985 and that the business banks probably started borrowing money from abroad to finance the lending.

Key words: Credit market, lending, deregulation, central bank, the Riksbank

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	4
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	4
1.2 METOD OCH MATERIAL	4
1.4 INSTITUTIONELL TEORI OCH NORMER	6
1.5 FORSKNINGSLÄGE	8
2. BAKGRUND.....	10
2.1 <i>Världsekonomin efter andra världskriget</i>	10
2.2 <i>Sveriges ekonomi under efterkrigstiden och stabiliseringspolitiken</i>	10
2.3 <i>Sverige och oljekriserna</i>	11
2.4 <i>Sveriges regering 1980-1990</i>	12
2.5 <i>Avreglering och utlåning</i>	13
2.6 <i>Motsättningar till avregleringen</i>	15
2.7 <i>Konsekvenser av avregleringen</i>	16
2.8 <i>Om affärsbankerna</i>	17
2.9 <i>Statens roll på finansmarknaden</i>	17
3. AFFÄRSBANKERNAS UT- OCH INLÅNING SAMT UPPLÅNING FRÅN UTLANDET OCH RIKSBANKENS RÄNTA UNDER ÅREN 1982 TILL 1991	18
5. SLUTDISKUSSION	26
6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	28
<i>Tryckta källor</i>	28
<i>Litteratur</i>	28
<i>Elektroniska källor</i>	28
<i>Diagram och tabeller</i>	29

1. Inledning

Efterfrågan på varor och tjänster ökade under 1900-talets andra hälft rejält i och med en ökad välfärd i Sverige. När efterfrågan på varor, tjänster och bostäder ökar behövs medel att finansiera köpen. Ett sätt för företag att göra investeringar för att möta den ökade efterfrågan och för hushåll att finansiera sina inköp är att ta lån.

Den 21 november 1985 släppte riksbanken på utlåningstaket till affärsbankerna, ett sista steg i avregleringen av kreditmarknaden och startskottet för det som kom att kallas novemberrevolutionen. ”Den svenska finansiella marknaden förändrades under 1980-talet från att vara reglerat och stabil till att vara expansiv och oreglerad.”¹

Vad var det som ledde till att riksbanken tog bort utlåningstaket till bankerna och hur såg vägen dit ut? Utlåningstaket reglerade hur mycket bankerna fick låna ut och det var riksbanken i samråd med regering som bestämde hur dessa regleringar skulle se ut. Efter att utlåningstaket slopades blev möjligheterna för allmänheten, privatpersoner och företag, att låna pengar större. Detta ledde till att konsumtionen och investeringar ökade i takt med att allmänhetens upplåning växte. Belåningen ledde till att exempelvis bostadsmarknaden expanderade och överhettningen på marknaden fortsatte, med lånade medel. Novemberrevolutionen beskrivs i litteraturen som en av förklaringarna till 1990-talets svåra finansiella kris.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur avskaffandet av affärsbankernas utlåningstak år 1985 påverkade utlåning till allmänheten och affärsbankerna i stort. Hur såg utlåningsstatistiken ut åren före avregleringen och åren efter? Hur finansierades utlåningen till allmänheten av affärsbankerna, var de själva tvungna att låna pengar för att allmänhetens lånebehov skulle bli tillfredsställda? Hur påverkade utlåningen Riksbankens och affärsbankernas utlandsskulder? För att kunna analysera resultatet ställer jag mig även frågan, varför slopades utlåningstaket och vad var det som gjorde detta möjligt?

1.2 Metod och material

Jag ska använda mig av en kvantitativ metod där jag med hjälp av deskriptiv statistik kan ge en tydlig bild av hur utlåningsstatistiken såg ut under 1980-talet. Statistiken jag använder är insamlad från Riksbankens årsredovisning och Sveriges offentliga statistik om bankaktiebolagen. Denna statistik är min primärkälla och målet är att presentera den på ett väl förklarat och utvalt vis. För

¹ Larsson & Sjögren. (1995), s 133

att besvara mina frågeställningar ska jag studera Riksbankens diskontoränta², affärsbankernas in- och utlåning till allmänheten samt affärsbankernas och Riksbankens utlandsskulder. Åren jag har valt att undersöka är 1982 – 1991. Detta intervall om tio år har jag valt på grund av att perioden omfattar såväl perioden före som efter avregleringen, – fyra år innan avregleringen och sex år efter. Jag får då en bild av hur utvecklingen såg ut såväl innan som efter och kan därefter lättare se resultatet. Slutåret 1991 är valt på grund av att det är sista året på den politiska cykeln utgående från valperioder, samtidigt som det är intressant att studera året innan den ekonomiska krisen bröt ut i Sverige.

Källorna jag använt till min statistiska framställning är Riksbankens Statistiska årsbok och Sveriges officiella statistik *Bankaktiebolagen, Fondkommissionärerna, Fondbörsen och VPC*.³ Finansinspektionen är ansvarig för statistiken inom finansmarknaden och är även de som granskar bankernas redovisning. Då finansinspektionen kan utdela böter till banker som inte följer reglerna, eller i värsta fall stänga av dem, så finns det inget incitament för bankerna att undanhålla information i sina årsredovisningar. Detta ökar tillförlitligheten hos källmaterialet. Det som kan variera i dessa redovisningar är dock att det blir justeringar året efter. Ifall det har blivit något misstag i redovisningen och balansrapporterna ändras i efterhand redovisas det i nästa års sammanställning. De siffror jag har valt att använda mig av är däremot inte justerade.

Jag har även använt mig av två utredningar kring finanskrisen på 1990-talet, SOU 1993:16, *Nya villkor för ekonomi och politik* samt SOU 1998:160 *Regler och tillsyn av banker och kreditmarknadsföretag*. Den ena kommittén utredde vad som hände, varför och hur nya lagregleringar kan undvika liknande situationer i framtiden. Här får man se till syftet med utredningen och anta att dessa personer har utrett frågan på ett opartiskt sätt, precis som de ska. Jag väljer att inte ifrågasätta deras objektivitet men anser att den senare SOU:n från 1998 troligtvis är mer relevant då det är lättare att få en helhetsbild några år efter att krisen slutat och inte när man är mitt inne i den.

Det svåraste med att sammanställa balansrapporterna för en tidsperiod om tio år har varit att se till att siffrorna är jämförbara. Under de senare åren har fler banker än de jag har använt mig av redovisats i den totala slutsiffran, vilket skulle kunna leda till en missvisande jämförelse. Fram till 1987 stämmer min egen summering av samtliga affärsbankers data med den totala siffran som redovisas. Efter år 1987 stämmer inte min summering av affärsbankernas data

² Diskontoränta är det tidigare namnet på dagens referensränta. Det är en räntesats som fastställs av Riksbanken som en norm för vilken räntesats som ska användas. År 2002 bytte diskontoräntan namn till referensränta. Referensränta baseras på Riksbankens reporänta. National encyklopedin, sökord: diskonto och referensränta

³ Riksbankens Statistiska Årsredovisning är utgiven av Riksbanken fram till år 2002 (Riksbank.se) och SOS är officiell statistik från SCB (scb.se).

överens med den totala siffran som redovisas. Det måste således ha skett någon förändring av uträkningen eller något tillägg av banker. Jag har valt att trots detta använda mig av de redovisade siffrorna. Anledningen till att jag väljer att inte justera siffrorna är att jag inte vet vad som ändrats i redovisningen, då detta inte framgår av källmaterialet. Jag får därför utgå från samtliga banker under alla år. De sammanställda siffrorna redovisas vissa år i Tkr och vissa år i Mkr, jag har valt att avrunda alla totalsummor till Mkr för att få ett mer lättläst material och för att siffrorna enklare ska bli jämförbara.

1.4 Institutionell teori och normer

Institutionell teori är ett användbart analysinstrument inom ekonomisk historia. Ordet institution kan betyda många olika saker. Det kan exempelvis vara institutioner för högre lärande, som universitet, riksbanken eller en så välarbetat ritual som att se på Kalle Anka på julafton. Institution i den mening jag kommer att använda åsyftar de formella regelverk och informella normer som får samhället att fungera.⁴ Genom att studera hur intuitionerna ser ut är det möjligt att se vilken betydelse de har för beslutsfattande och använda dem som förklaring till historiska förändringar.⁵

Stefan Hedlund skriver i sin bok *Institutionell teori- ekonomiska aktörer, spelregler och samhällets normer* att ”Grunden för den ekonomiska vetenskapen är att söka förstå hur aktörer agerar för att göra det bästa av situationer för man som antingen konsument eller producent tvingas välja mellan knappa resurser”.⁶ Det beskriver väl hur ekonomin fungerar men också ett sätt att se till hur institutionerna följer spelreglerna. Hade det funnits oändliga resurser, att bankerna kunde låna ut oändligt med pengar utan konsekvenser så hade antagligen inte utlåningstaket till affärsbankerna funnits från första början. Hedlund beskriver även nationalekonomin som en ”valhandlingsteori” som försöker besvara hur aktörer agerar vid dessa begränsningar av knappa resurser. Avregleringen på 1980-talet bör förstås med hjälp av en nationalekonomisk, en historisk och en institutionell syn på utvecklingen. Ett nationalekonomiskt perspektiv är nödvändigt för att förstå hur den ekonomiska marknaden förhåller sig till politiken och samhället. Det historiska perspektivet är viktigt för att förstå hur samhället såg ut på 1980-talet i Sverige. Den institutionella synen kan hjälpa till att förklara hur institutionerna, exempelvis affärsbankerna, fungerar och hur beslut samt förändringar går till.

Institutionernas inblandning och roll i ekonomin har varierat i olika teorier under 1900-talet. Med grund i Adam Smiths teorier från 1700-talet om handeln och ”den osynliga

⁴ Hedlund. (2007), s 17

⁵ Larsson, Lönnborg & Svärd. (2005), s 37

⁶ Hedlund. (2007), s 37

handen” fanns i början av 1900-talet en ”laissez-faire” syn. Denna syn grundade sig i att staten inte skulle lägga sig i marknaden för mycket, t ex genom stabiliseringspolitik utan att marknaden skulle sköta sig själv.⁷ Ett problem med Smiths osynliga hand är att den förutsätter att marknaden är rationell och att alla individer agerar som homo economicus⁸.

John Maynard Keynes grundade den keynesianska makroteorin som bygger på uppfattningen att marknadsekonomin saknar egenskaper som gör att den snabbt kan återgå till full sysselsättning efter en kris.⁹ Keynesianismen tror tvärtemot Smith på att marknaden behöver regleras med hjälp av stabiliseringspolitik för att undkomma ekonomiska kriser.¹⁰

Den politiska normen som framförallt präglade 1980-talet var att försöka hålla arbetslösheten låg. Ifall denna norm inte hade varit så stark, hade en sänkning av löner och höjning av arbetslösheten setts som ett alternativ till devalveringarna. Dessa normer är viktiga att beakta i alla beslut som ledde fram till avregleringen av kreditmarknaden 1985. Jag gör antagandet att politikerna under 1980-talet inte var fullt så rationella som den ekonomiska människan utan även hade andra utgångspunkter i form av altruism och andra normer att gå efter. Därmed är besluten baserad på en begränsad mängd information som antagligen inte var kompletta och av människor med olika erfarenheter som påverkar deras syn på normerna.

En annan aspekt som är viktig att iaktta när man studerar politiska beslut och regleringar är politikernas önskan att bli valda igen till nästa period. Politiken blir exempelvis mer expansiv under de sista åren i en valperiod då politikerna vill åstadkomma så mycket bra förändringar som möjligt för att få fler väljare och bli omvalda. Teorin om politiska konjunkturcykler menar även att de åtgärder ett parti genomför i början av sin mandatperiod, även om de är dåliga, lätt blir glömda av folket inför nästa val. Detta medför att det finns olika perioder under regeringstiden som är extra viktiga för mindre populära förändringar och även att misstag i början lätt glöms bort. Det finns i denna teori incitament för regeringen att agera på olika sätt under olika tidpunkter av regeringsperioden och ett ständigt incitament att vara omtyckt för att bli omvald. Många ekonomer anser att den institutionella ramen för att bedriva stabiliseringspolitik bör utformas på ett sätt så att incitamenten att vidta en åtgärd för att öka chansen att bli omvald minskar.¹¹ Stabiliseringspolitiken kan bedrivas på två olika sätt, genom penningpolitik eller finanspolitik. Penningpolitik är åtgärder som oftast bedrivs av centralbanken i

⁷ Hedlund. (2007), s 37 ff

⁸ Homo economicus, den ekonomiska människan som har all information till sina beslut tillgänglig och väljer det mest rationella valet, han har ingen sympati för andra och ser bara till det ekonomiskt bästa. Hedlund. (2007), s 51

⁹ Fregert & Jonung. (2014), s 116 f

¹⁰ Fregert & Jonung. (2014), s 260

¹¹ Fregert & Jonung. (2014), s 454-469

ett land och påverkar kreditgivning och räntenivån. Att Sverige ska hålla en inflation på ca 2 % per år är ett penningpolitiskt mål. Finanspolitik bedrivs istället genom justeringar av statsbudgeten i form av att öka eller minska exempelvis offentliga utgifter eller skatter för att påverka landets BNP.¹² Expansiv penningpolitik under fast växelkurs har ingen effekt på BNP, men expansiv finanspolitik ökar BNP enligt Mundell-Fleming-modellen.¹³

1.5 Forskningsläge

Efter den ekonomiska krisen på 1990-talet i Sverige var det många som forskade om avregleringen och bakgrunden till krisen. Torsten Svensson har skrivit om novemberrevolutionen och analyserat främst hur besluten kring avregleringen gick till. Svensson har således fokuserat på rationaliteten bakom besluten och hur maktbalansen såg ut. Mats Larsson har analyserat avregleringarna från ett perspektiv där förhållandet mellan staten och kapitalet sätts i fokus. Larsson fokuserar på det finansiella systemet i förhållande till staten. För att få en fullständig bild av forskningsläget har jag valt att redovisa Svenssons och Larssons forskning samt en sammanfattning av en av statens utredningar. Detta för att kunna sätta forskningen i perspektiv till statens utredning.

I statens officiella utredning från 1998 konstateras att avregleringen av kreditmarknaden under 1980-talet var en av två viktiga orsaker till den finansiella krisen på 1990-talet. Utredningen menar att utlåningen till allmänheten nästan tredubblades mellan åren 1985 och 1990.¹⁴ Bankkrisen kan enligt utredningen ses som ett resultat av avregleringen tillsammans med utvecklingen på fastighetsmarknaden. Utredningen diskuterar tre huvudfrågor:

1. Hade Sverige förskonats från bankkrisen med ett annat makroekonomiskt utvecklingsförlopp?
2. Givet att ekonomin utvecklades på det sätt den gjorde, hade det varit möjligt att inte avreglera, eller att genomföra avregleringen vid ett annat tillfälle eller i andra former, och vad hade detta betytt för det följande förloppet?
3. Givet att avregleringen genomfördes på det sätt som den gjorde, kunde staten ha vidtagit några andra åtgärder som kunde ha förhindrat en kris eller som åtminstone kunde ha reducerat dess omfattning?¹⁵

Ett finansiellt system ska klara av överhettningar på marknaden. Utredningen kommer därför fram till att det finns skäl att tro att det fanns brister hos bankerna, framförallt i deras förmåga att uppfatta sitt eget risktagande. Det fanns även skäl att tro att en annan makroekonomisk

¹² Fregert & Jonung. (2014), s 395 ff, förklaringen av penningpolitiken och finanspolitiken är i största mån förenklad och jag väljer att inte redogöra för varför exempelvis en ökning av offentliga utgifter påverkar multiplikatorn och sedan BNP eller hur styrning av reporäntan förhåller sig till den monetära basen. Jag väljer också att inte gå in närmare på när respektive politik har effekt.

¹³ Fregert & Jonung. (2014), s 313 ff, även här bara som förklaring, för mer ingående beskrivning av Mundell-Fleming-modellen se fotnot.

¹⁴ SOU 1998:160, s 136

¹⁵ SOU 1998:160, s 142

utveckling kunde ha lett till en kris, men kanske inte av samma omfattning och slag som det blev under de förutsättningarna som var.

Vid tidpunkten för avregleringen var uppfattningen att beslutet var nödvändigt och logiskt. Detta berodde på att regleringen före 1985 inte ansågs vara bindande. En fortsatt reglering om den hade fungerat hade troligtvis påverkat utvecklingen men de samhällsekonomiska kostnaderna för en sådan hade blivit stora.

Bankkrisen skulle kunnat ha blivit mindre ifall fler åtgärder hade vidtagits, framförallt en mer effektiv tillsyn av bankerna. Utredningen menar att det är uppenbart att det inte fanns nog med information om det finansiella systemets bristande funktionsförmåga och följderna vad en avreglering skulle leda till.¹⁶

Mats Larsson skriver i sin bok *"Staten och kapitalet"* om hur avregleringen byggdes upp av flera mindre beslut.¹⁷ Han menar att avregleringen var "startskottet på en snabb omvandling av det finansiella systemet"¹⁸ Det fanns ett starkt utlåningsintresse hos de finansiella aktörerna samtidigt som intresset för inlåning var svagt. Detta berodde på att den höga räntan i Sverige gjorde det dyrt att finansiera utlåning med sparpengar och bankerna vände sig därför till utlandet för att låna pengar. Kreditexpansionen ledde till att utlåningen i banksektorn fördubblades under åren 1985 till 1990¹⁹

I en rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi skriver Torsten Svensson om novemberrevolutionen och rationaliteten i besluten kring avregleringen. Svensson anser, liksom Larsson, att avregleringen var en följd av en mängd mindre och större delbeslut över en längre tid. Det beslut som gett namnet åt novemberrevolutionen, var det som togs 21 november 1985, då de sista kreditregleringarna avskaffades. Ett av de ekonomiska problem som effekterna av avregleringen ledde till var kreditexpansionen som bidrog till den ekonomiska överhettningen i slutet på 1980-talet.²⁰

Sammanfattningsvis har forskningsläget tagit upp besluten som ledde till avregleringen och statens relation till dessa. Min frågeställning är intressant för att jag belyser en lite annan synvinkel på frågan om avregleringen med fokus på utlåningen till allmänheten.

¹⁶ SOU 1998:160, s 142 f

¹⁷ Larsson. (1998), s 207

¹⁸ Larsson. (1998), s 211

¹⁹ Larsson. (1998), s 211 f

²⁰ Svensson. (1996), s 19 f

2. Bakgrund

2.1 Världsekonomin efter andra världskriget

Efter andra världskriget drog tillväxten i världsekonomin igång ordentligt. Då världen började återhämta sig efter kriget ökade marknaden internationellt. Tillväxten uppskattas ha uppnått tre procent per capita om året från 1960 fram till OPEC I 1973.²¹ Denna period präglades av industriell utveckling och världsekonomin förändrades markant på ett fåtal år.²² En förklaring till att marknaden ökade internationellt är att exporten i världen steg, så även för Sverige. Åren efter andra världskriget kallas ibland för ”Guldåldern” och historikern Erik Hobsbawm instämmer i detta och menar att perioden hade en ”förbluffande ekonomisk tillväxt och socialomvandling som förmodligen förändrade det mänskliga samhället mer i grunden än någon annan lika kort period.”²³ Sveriges BNP ökade under 1960-1965 med över 5 procent per år.²⁴

2.2 Sveriges ekonomi under efterkrigstiden och stabiliseringspolitiken

Sverige är en liten öppen ekonomi och för att förstå hur stabiliseringspolitiken²⁵ i landet växt fram är växelkurssystemets utveckling intressant. För att förstå devalveringarna mot slutet av 1970-talet och början av 1980-talet krävs en förståelse för utvecklingen av den svenska ekonomin från efterkrigstiden. Den fasta växelkursen har präglat 1900-talet i Sverige. Växelkursen spelar stor roll på grund av att den sätter gränser för vilka finanspolitiska åtgärder som är möjliga för regeringen att utföra. Under andra världskriget infördes en mängd regleringar i Sverige för att undvika den höga inflationen som varit efter första världskriget.²⁶ Tanken skulle kunna sammanfattas med ”Den ekonomiska politiken vid en kris bygger på erfarenheterna från föregående kris.”²⁷ Guldmyntfoten²⁸ återinfördes 1946 och var Sveriges växelkurs fram till 1951 då Bretton Woods-systemet²⁹ tog över. Bretton Woods-systemet innebar att Sverige fortsatte ha en fast växelkurs med koppling till dollarn, som i sin tur var kopplad till guld. Detta ledde till att

²¹ OPEC I är en benämning på oljekrisen år 1973 som ledde till en världsekonomisk kris och att oljepriserna blev högre. Prishöjningen berodde på att de oljeproducerande länderna bildade OPEC som blev en maktfaktor, vilket ledde till att de kunde kontrollera priserna på olja mer än tidigare. Nationalencyklopedin, sökord: oljekris.

²² Cameron & Neal. (2006), 515 f

²³ Hedenborg & Kvarnström. (2009), s 330

²⁴ Larsson, Lönnborg & Svärd. (2005), s 206

²⁵ ”Stabiliseringspolitik definieras vanligen som de åtgärder Riksbanken och finansdepartementet vidtar i syfte att åstadkomma samhällsekonomisk balans.” Fregert & Jonung. (2014), s 431

²⁶ Fregert & Jonung. (2014), s 430 ff & s 438

²⁷ Fregert & Jonung. (2014), s 451

²⁸ Guldmyntfot är när växelkursen är fast kopplad till värdet på guld. Fregert & Jonung. (2014), s 219. Ett exempel är att 1 gram guld är värt 100 svenska kronor.

²⁹ Bretton Woods-systemet var en fast växelkurs kopplad till den amerikanska dollarn. Fregert & Jonung. (2014), s 439

den svenska växelkursen indirekt var kopplad till guld. Under Bretton Woods-systemet hade riksbanken viss möjlighet att bedriva kontracyklisk penningpolitik. Denna penningpolitik bestod delvis av likviditetskvoter, utlåningstak, räntestyrning och möten med affärsbankerna varje månad.³⁰ Detta var ett försök av regeringen att styra kreditflödena i samhället via Riksbanken. Instrumentet i politiken var därmed Riksbanken som bestämde räntan och storleken på kreditstömmarna.³¹

Bretton Woods-systemet föll i början på 1970-talet och Sverige blev istället medlem i valutaormen.³² Stabiliseringspolitiken i Sverige hade full sysselsättning som främsta mål och keynesianismen var ledande.

2.3 Sverige och oljekriserna

Under 1970-talet drabbades Sverige av en negativ utbudschock i till följd av de höjda oljepriserna. Samtidigt var inflationen i Sverige ovanligt hög.³³ I samband med OPEC I år 1973 startade ”överbrygningspolitiken” i Sverige. Sverige försökte att undkomma den internationella lågkonjunktur som oljekrisen förväntades leda till genom att försöka nå full sysselsättning med hjälp av expansiv finanspolitik. Denna ”överbrygningspolitik” ledde till att svenska varor blev dyra i förhållande till utlandet.³⁴ Att varorna blev dyra ledde till att lönerna behövde höjas och att inflationen steg ännu mer, det var helt enkelt dyrare att producera en vara i Sverige än i utlandet. När svenska varor är för dyra för andra länder att importera leder till det till en kostnadskris. För att förstå hur ekonomin och politiken såg ut ska nedan redogöras för de svenska devalveringscyklerna.

För att komma undan kostnadskrisen som uppstått på grund av den höga prisnivån i Sverige devalverade regeringen kronan ett flertal gånger under 1976-1982. Första fasen i devalveringscykeln är en expansionsfas där inhemsk och utländsk efterfrågan växer kraftigt. Denna överhettning på marknaden skapar då en kostnadskris då svenska varor inte längre är konkurrenskraftiga på marknaden. Fas två inträder då Riksbanken och regeringen försöker åtgärda kostnadskrisen. Efter att de försökt begränsa den inhemska efterfrågan eller öka den utländska efterfrågan på svenska varor är devalvering det enda återstående alternativet. Anledningen till att devalvering blir det enda alternativet är att det andra alternativet att pressa ner priser, löner och skyddsnetet fundamentalt går emot politiken med mål om full sysselsättning.

³⁰ Fregert & Jonung. (2014), s 439

³¹ Fregert & Jonung. (2014), s 439

³² ”Valutaormen, ett europeiskt valutasamarbete med den tyska marken som ankarbaluta.” Fregert & Jonung. (2014), s 440

³³ Larsson, Lönnborg & Svärd. (2005), s 207

³⁴ Fregert & Jonung. (2014), s 440

Devalveringen tar bort kostnadskrisen för en stund och svenska varor blir konkurrenskraftiga. Sverige börjar återigen exportera mycket varor, produktionen ökar, lönerna höjs. Problemet är att den ekonomiska politiken inte har medel att stoppa denna utveckling, med tiden leder detta till att Sverige hamnar i en ny fas av överhettning och är tillbaka i första fasen i devalveringscykeln. Tidskonsistensproblemet³⁵ kan delvis förklara denna utveckling, politikerna sa att nästa gång de hamnade i samma situation skulle de istället låta arbetslösheten stiga, vilket strider mot målet om full sysselsättning.³⁶

OPEC II³⁷ 1979 drabbade Sverige ännu hårdare än OPEC I och en devalvering på 10 procent gjordes 1981. Tillsammans med att Sveriges budgetunderskott växte till följd av krisen hamnade Sverige i ett svårt finansiellt läge. 1982 devalverades kronan på nytt med 16 procent. Devalveringarna på 1980-talet verkade vara framgångsrika då exporten ökade och budgetunderskottet sjönk. Slutet på oljekrisen i världen och devalveringarna ledde till att inflationen var på väg ner. Hur kom det sig att Sverige återigen hamnade i en överhettnings fas i slutet på 1980-talet? En av anledningarna till överhettningen på slutet av 1980-talet var avskaffandet av kreditmarknadsregleringarna 21 november 1985, den så kallade novemberrevolutionen.³⁸

2.4 Sveriges regering 1980-1990

År 1979 vann det borgerliga blocket riksdagsvalet och Thorbjörn Fälldin blev statsminister. En omröstning om kärnkraftens framtid hölls år 1980. På grund av diverse oenighet mellan de borgerliga partierna fick Fälldin bilda minoritetsregering med endast Centern och Folkpartiet då Moderaterna ansåg att de var tvungna att lämna regeringen. Anledningen till att Moderaterna valde att lämna regeringen var att moderaternas inflytande över Centern och Folkpartiet var begränsat särskilt vad gällde kärnkraften.³⁹

Skillnaderna mellan blocken inför valet 1982 var inte så stora. Delvis på grund av att Folkpartiet tappade väljare till Moderaterna som fortfarande inte ville bilda regering tillsammans med de övriga två borgerliga partierna, vann Socialdemokraterna valet med två procents marginal. Olof Palme blev statsminister och Kjell-Olof Feldt finansminister.

³⁵ Tidsinkonsistensproblemet innebär att det finns incitament att frångå den utlovade politiken. Exempelvis säger politikerna att en devalvering bara är en engångsåtgärd, men nästa gång man hamnar i samma situation finns ett incitament att devalvera igen. Politiken blir således inte trovärdig eller tidskonsistent. Fregert & Jonung. (2014), s 376

³⁶ Fregert & Jonung. (2014), s 442

³⁷ OPEC II kännetecknades av att krisen hade en större påverkan globalt än vad första oljekrisen hade. Den politiska orsaken till prishöjningarna av oljan var revolutionen i Iran. Nationalencyklopedin, sökord: oljekris.

³⁸ Fregert & Jonung. (2014), s 441

³⁹ Nationalencyklopedin, sökord: Moderata samlingspartiet

Devalveringen på 16 procent skedde kort efter att den nya regeringen bildats och ett allmänt prisstopp infördes. Regeringen försökte ställa krav på fackföreningarna att inte höja lönerna för mycket.⁴⁰ Anledningen kan vara att regeringen var rädd för att devalveringen inte skulle vara trovärdig och att lönerna skulle öka igen så att situationen blev densamma som innan devalveringarna.

Vid valet år 1985 lyckades Socialdemokraterna behålla sin ställning och Olof Palme fortsatte som statsminister fram till att han blev mördad 1986. Ingvar Carlsson tog över rollen som partiledare för Socialdemokraterna och statsminister fram till 1991. En överenskommelse mellan regeringen och Folkpartiet ledde till en förändring av skattesystemet i slutet av 1989 som kallades för ”århundrandets skattereform”. Finansbranschen mötte en akut kris under 1990 talet, arbetslösheten ökade och affärsbankerna drabbades av ekonomiska problem.⁴¹ Exempel på affärsbankernas svåra ställning kan återfinnas i statistiken. PK-banken slutförde ett köp av Nordbanken och tog själva detta namn. Handelsbanken köpte upp Skånska banken, Sparbankernas bank köpte upp Sveabanken och Gotabanken fusionerade med Skaraborgsbanken och Wermlandsbanken.⁴² I och med sammanslagningarna och uppköpen minskade antalet affärsbanker.

Krisen med ökad arbetslöshet och en svår ekonomisk situation ledde till att Socialdemokraterna förlorade makten 1991. Carl Bildt, Moderaternas nya partiledare blev statsminister.

2.5 Avreglering och utlåning

Vid mitten av 1950-talet begränsades bankernas utlåning till allmänheten genom att Riksbanken införde ett utlåningstak, vilket begränsade bankernas sammanlagda utlåning, till förmån för placeringar i obligationer. Bankerna uppmanades att prioritera utlåning till företag framför utlåning till hushåll för att se till att industrins investeringar inte trängdes undan. Utlåningen till hushållen var således hårt ransonerad. Kreditmarknaden var även reglerad via priser. In – och utlåningsräntorna bestämdes av Riksbankens särskilda räntereglering.⁴³ Staten styrde via Riksbanken bankernas verksamhet.⁴⁴ Avregleringen innebar att Riksbanken inte längre begränsade affärsbankernas utlåning vilket ledde till att utbud och efterfrågan på krediter sköt i höjden.⁴⁵

⁴⁰ Hedenborg & Kvarnström. (2009), s 319 ff

⁴¹ Hedenborg & Kvarnström. (2009), s 322 f

⁴² SOS, bankaktiebolagen. (1990), s 12

⁴³ Diskontoräntan var det som idag är reporäntan.

⁴⁴ SOU 1998:160, s 153

⁴⁵ Fregert & Jonung. (2014), s 441

Avregleringen var det sista steget i en nedmontering av det finansiella regelsystemet; ”likviditetskvoternas avskaffande, lättnader av emissionskontrollen, införandet av bruttoplaceringskrav och ränteregleringens avskaffande”.⁴⁶ År 1952 införde Riksbanken likviditetskvoter vilket ledde till att Riksbanken kunde ändra kraven på affärsbankernas likvida tillgångar. Detta fick effekt på bankernas utlåning. Tillsammans med riksbankens räntereglering kunde Riksbanken pressa ner räntan till särskilda prioriterade låntagare.⁴⁷ Syftet var att påverka bankernas utlåning och värdepappers placeringar.⁴⁸ För att få bankerna att låna ut mindre pengar höjdes likviditetskvotskravet succesivt.⁴⁹ Likviditetskvoterna är beräknade på relationen mellan inlåning och likvida medel. När likviditetskvoten är 35 % kan banken bara låna ut pengar till 65 % av inlåningen. Riksbanken kunde snabbt justera kvoten, vilket påverkade bankernas likvida medel och därmed påverkade det även utlåningen. Likviditetskvoterna avskaffades i september 1983 till följd av att de blev mindre nödvändiga för finansiering av statsskulden. Emissionskontrollen innebar att nya obligationsemissioner skulle godkännas av Riksbanken så att utgivningen av obligationer kunde styras enligt de för Riksbanken viktiga områdena.⁵⁰ Kontrollen lättades från och med samma år och kom att bli mer som information från riksbanken än en regel. Ränteregleringen gick från att vara regler till rekommendationer och avskaffades sedan i maj 1985.⁵¹

En av de viktigaste orsakerna till avregleringen 1985 var att regleringarna förlorade i effektivitet i takt med den ekonomiska tillväxten. Den snabba prisbildningen på penningmarknaden gick inte ihop med en trögrörlig bankmarknad för krediter. ”Det utvecklades en medvetenhet om att regleringarna kunde kringgås”.⁵² Den oreglerade kreditmarknaden fick en större roll i efterfrågan av krediter, som de reglerade bankerna inte kunde tillgodose. Utvecklingen gjorde att utlåningstaken med tiden inte hade samma effekt som tidigare. Exempel på aktörer på den oreglerade kreditmarknaden var; fondkommissionärsfirmor, privata bankfirmor och pantbanker. Kreditregleringen för bankerna hade funnits i över trettio år vilket betydde att systemet i bankerna var uppbyggt kring dessa regler.

⁴⁶ Svensson. (1996), s 80

⁴⁷ Larsson & Lönnborg. (2014), s 129

⁴⁸ Nationalencyklopedin, sökord: likviditetskrav

⁴⁹ Förvaltningsberättelse 1980/81:9, s 15

⁵⁰ Sveriges Riksbank årsbok (1953)

⁵¹ Larsson. (1998), s 205 f

⁵² SOU 1998:160, s 153

När avregleringen skedde 1985 hade bankerna inte ett fullt fungerande system som var anpassat till den nya marknaden. En bristande insikt i riskerna på en avreglerad kreditmarknad ledde till att det var svårt för bankerna att identifiera och kontrollera riskerna.⁵³

2.6 Motsättningar till avregleringen

År 1985 fördes en debatt kring huruvida utlåningstaket skulle vara kvar eller inte. Riksbanken kände till att bankerna redan innan avregleringen kunde komma runt utlåningstaket men ansåg ändå att det var nödvändigt att strama åt bankernas utlåning med ett utlåningstak. Utlåningstaket var en direkt kontroll av affärsbankernas utlåning. Eftersom det fanns ett tak för hur mycket bankerna kunde expandera sin utlåning fick Riksbanken möjlighet att direkt begränsa kreditutbudet.⁵⁴ Riksbankens syn var att kreditsystemet förstördes genom att bankerna lyckades kringgå regleringen. När väl utlåningstaket slopades i november 1985 bemöttes det av en positiv inställd bankvärld. Affärsbanken SEB kommenterade avregleringen med att de har ”frihet under ansvar”. Att få fria händer att låna ut pengar ställer ett större ansvar på banken i sig, då riksbanken inte längre stramar åt utlåningen.

LO var kritiska till slopandet av utlåningstaket och menade att detta lett till en ignorans av riksbankens kritik. Riksbankens kritik till den ökade utlåningen hade ingen effekt på bankerna längre, vilket den skulle haft bara ett år tidigare, menar LO-ordföranden Stig Malm.

Riksbanken höjde räntorna för att minska utlåningen hos bostadsinstituterna och konsumtionen, vilket enligt riksbankschefen Bengt Dennis gett effekt. Dennis ansåg att utlåningstakten var för hög och insåg att Riksbanken borde ha höjt räntorna tidigare. Trots den höga utlåningstakten ansåg Dennis att det hade varit rätt beslut att ta bort utlåningstaket 1985.⁵⁵

I dagstidningarna Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Göteborgsposten och Dagens Industri fanns åren efter avregleringen inte många debattartiklar som kritiserade bankernas utlåning. Det var under de första åren efter slopandet av utlåningstaket enbart Riksbanken, LO och socialdemokratiska partiet som var kritiska.⁵⁶

Motsättningarna när själva beslutet om avregleringen togs i november 1985 var, på grund av att avregleringen redan i praktiken var igång, inte så stora. Trots att LO och Riksbanken kritiserat utlåningen som följde av avregleringen var det inte förrän på slutet av 1980-talet som kritik framfördes från fler håll.

⁵³ SOU 1998:160, s 154 f

⁵⁴ Larsson & Lönnborg. (2014), s 130

⁵⁵ Larsson & Sjögren. (1995), s 107 ff

⁵⁶ Larsson & Sjögren. (1995), s 113

2.7 Konsekvenser av avregleringen

”En allvarlig kris tyder på att regler och tillsyn inte fungerat tillfredställande.”⁵⁷ När utlåningstaket försvann var det möjligt för kreditinstituten att möta allmänhetens ökade efterfrågan på lån. Efterfrågan på att låna pengar uppkom till följd av Sveriges starka ekonomiska tillväxt på 1980-talet.⁵⁸

Devalveringarna av kronan i början av 1980-talet ledde till ökad export och tillsammans med en internationell konjunkturuppgång hamnade Sverige i en högkonjunktur. Konjunkturcyklerna är normalt cirka fyra år och Sverige kunde således vänta sig en nedgång i mitten på 1980-talet. Enligt detta borde sloandet av utlåningstaket till bankerna ha sammanfallit med en nedgång i konjunkturen. Så blev dock inte fallet. OPEC kollapsade år 1986 vilket ledde till sjunkande oljepriser och en fortsatt högkonjunktur. Inflationen i Sverige hade fallit under början av 1980-talet men ökade kraftigt igen från 1987 till 1991. Efterfrågetillväxten i Sverige var stark under slutet av 1980-talet och det genomfördes inte tillräckliga ekonomiskpolitiska åtgärder för att dämpa den. Sverige hade som tidigare nämnt en fastväxelkurs, vilket ledde till att åtgärder för att begränsa kreditexpansionen skulle leda till ett avsteg från den räntenivå som var förenlig med växelkursen. Därför kunde penningpolitik inte användas för att strama åt den överhettade efterfrågan. Finanspolitiken skulle troligtvis ha kunnat användas för att minska efterfrågan men någon åtstramning skedde inte, vilket troligtvis bidrog till att krisen i början av 1990-talet blev så svår.⁵⁹

Utlåningen till allmänheten var störst till företagen, som passade på att göra stora investeringar finansierade med lån för att möta efterfrågan på marknaden. Detta ledde till att företagens skuldsättningsgrad ökade vilket gjorde det mer riskfyllt för bankerna att låna ut pengar till företagen. Bankernas kreditportföljer försämrades i kvalitet. En annan anledning till detta var att bankerna troligtvis underskattade risken med de höga fastighetspriserna. Då fastigheter ofta ställs som säkerhet för stora lån blir det problematiskt om värdet på fastigheten sedan sjunker.⁶⁰

En ytterligare effekt av avregleringen var att den som tidigare nämnt ledde till den största ekonomiska krisen i Sverige sedan 1920-talet. Krisen ledde i sin tur till en utredning om hur Sveriges stabilitetsproblem ska lösas. I SOU 1993:16 förklaras riksbanksreformen(SOU 1993:20) som föreslår att penningpolitiken ska delegeras till en centralbank som ska vara mer

⁵⁷ SOU 1998:160, s 95

⁵⁸ SOU 1998:160, s 135

⁵⁹ SOU 1998:160, s 139

⁶⁰ SOU 1998:160, s 138 f

oberoende än tidigare.⁶¹ Detta förslag är början på den oberoende riksbank som Sverige har sedan 1 januari 1999.⁶²

2.8 Om affärsbankerna

Affärsbankerna stod under 1980- och 1990-talen för den största delen av utlåningsmarknaden.⁶³ Regler om hur en affärsbank får drivas finns i bankaktiebolagslagen från 1987. Bankrörelse kan endast drivas av banker och kräver tillstånd. Banken har rätt att ta emot inlåning men även en skyldighet att ta emot denna inlåning av allmänheten. Eftersom bankerna tar emot inlåning från allmänheten har detta lett till att de kan tillhandahålla effektiva betalningstjänster och gett bankerna en stor roll när det kommer till att hantera alla möjliga betalningar.

En annan viktig roll för banker är kreditgivning, bankerna har möjlighet att även låna ut pengar till allmänheten. Systemet som bankerna har, gör det möjligt att tillhandahålla krediter för såväl företag som privatpersoner både snabbt och smidigt. Bankerna är en viktig grundsten i samhället och för det finansiella systemet. Ifall en bank går i konkurs, blir det kostsamt, dels för allmänheten som kanske inte får ut sina sparade medel och dels för samhället i stort. Skulle en stor bank gå i konkurs blir det högre kostnader och ännu större effekter på samhällsekonomin.⁶⁴

Krisen i början av 1990-talet drabbade i första hand banker och finansbolag men hela det finansiella systemet blev påverkat. 1991 var staten tvungna att rädda Nordbanken och Första Sparbanken för att de inte skulle gå i konkurs. Kreditförlusterna mellan 1990 och 1995 beräknas till över 200 miljarder kronor.⁶⁵ Att bankerna drabbades av krisen märks tydligt på antalet affärsbanker som minskar markant från 1989 till 1991. Detta berodde delvis på fusioner mellan mindre banker, men flera banker blev också uppköpta av större banker.

2.9 Statens roll på finansmarknaden

Finansinspektionen är en förvaltningsmyndighet som ansvarar för tillsynen över bland annat banker och kreditmarknadsinstitut. Målet för finansinspektionens verksamhet är att bidra till stabilitet och effektivitet inom det finansiella systemet. Det är finansinspektionen som ansvarar för statistik över den finansiella marknaden.

Riksbanken, som är en myndighet under riksdagen har i uppgift att ansvara för valuta- och kreditpolitik och främja ett säkert och effektivt betalningssystem. Riksbanken har ett

⁶¹ SOU 1993:16 s, 39

⁶² Fregert & Jonung. (2014), s 388

⁶³ Larsson & Sjögren. (1995), s 25

⁶⁴ SOU 1998:160, s 119

⁶⁵ SOU 1998:160, s 133

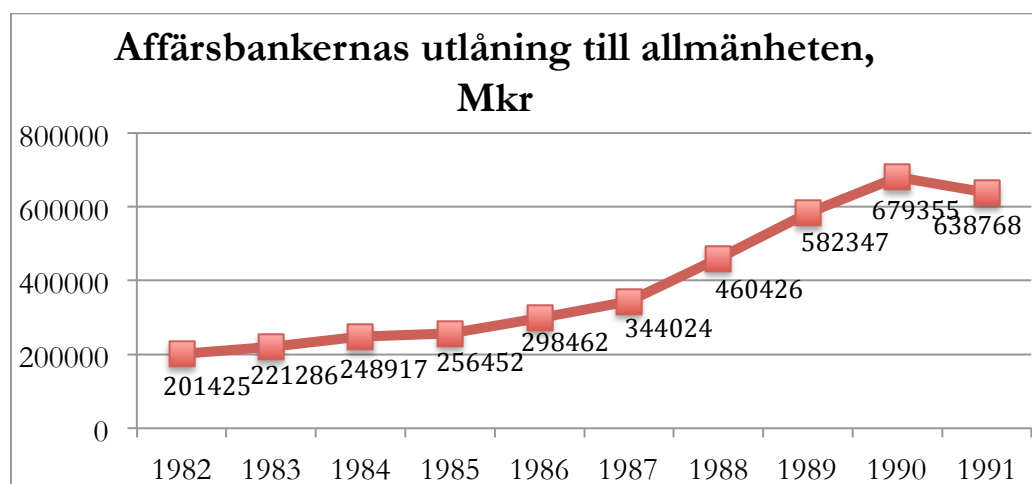
övervakningsansvar som innebär att de följer upp verksamheten för att finna indikatorer på olika problem. Riksbanken är därigenom en viktig del av det finansiella systemet. Det är även riksbanken som ger ut sedlar och mynt.⁶⁶ Banken deltar genom att tillhandahålla betalningstjänster, likviditetstjänster och finansieringstjänster.

3. Affärsbankernas ut- och inlåning samt upplåning från utlandet och

Riksbankens ränta under åren 1982 till 1991

I detta kapitel presenteras den insamlade informationen från Riksbankens årsredovisning och SOS 1982 till 1991 i form av diagram och tabeller. Diagram 3.1 visar hur utvecklingen av affärsbankernas utlåning till allmänheten såg ut i miljoner kronor.

Diagram 3.1, affärsbankernas utlåning till allmänheten.

Källa: SOS 1982-1991.

Affärsbankernas utlåning till allmänheten ökade från år 1982 till 1990 med 317 %. Åren 1982-1986 ökade utlåningen till allmänheten lite varje år, inget märkvärt. Från 1986 och framåt börjar utvecklingen gå snabbare och mellan åren 1987 och 1990 fördubblas nästan utlåningen. Under 1991 minskar utlåningen, för första gången under de redovisade åren. Minskningen efter 1990 skulle kunna vara ett tecken på att bankerna börjar förstå vilken situation de försatt sig i och blivit mer restriktiva med sin utlåning.

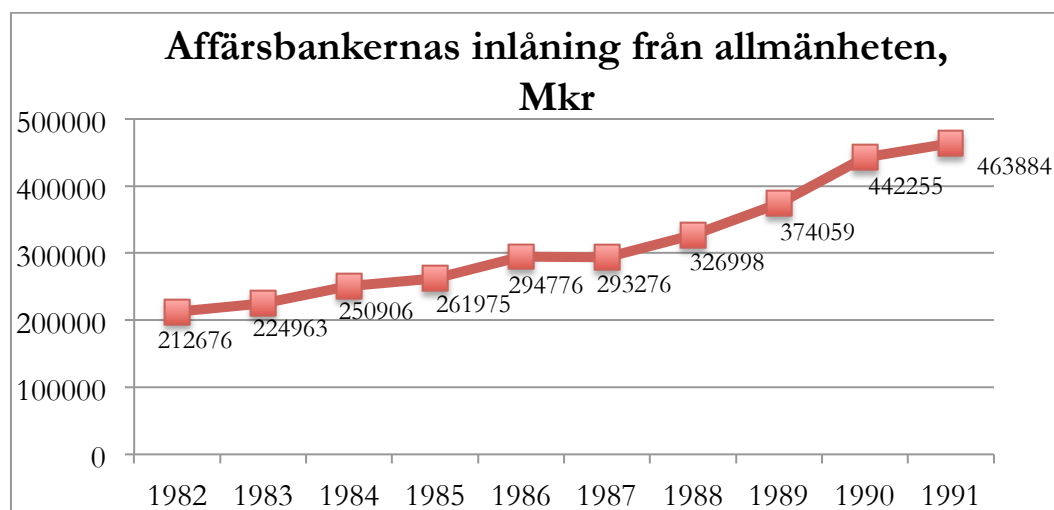
Detta resultat kan tolkas som att avregleringen år 1985 absolut hade en påverkan på utlåningen till allmänheten. Besluten som togs i november 1985 var baserade på det faktum att avregleringen i praktiken redan hade skett. Utifrån de redovisade siffrorna ovan verkade inte utlåningstaket vara helt utan verkan eftersom ökningen av utlåning till allmänheten expanderade främst efter 1985. Min slutsats blir därför att det finns ett samband mellan avregleringen och utlåningen till allmänheten, en åsikt som forskningsläget även verkar hålla med om.

⁶⁶ SOU 1998:160, s 127 f

Utifrån ett institutionellt perspektiv skulle denna utlåning vara bankernas svar på avregleringen. Kunskapen, försiktigheten och ansvaret som krävs för att låna ut pengar skulle kunna ha åsidosatts. Detta skulle kunna skett för att utlåningstaket hämmat bankernas utlåning och det från 1985 fanns en stor efterfrågan på krediter. I samband med högkonjunkturen som rådde ville många företag investera och bankerna var inte sena med att låna ut pengar för denna finansiering. Expansionen av utlåningen ledde till att affärsbankerna lånade ut pengar till företag som innan avregleringen kanske blivit nekade lån på grund av sin ekonomiska situation. I sin tur ledde utlåningen antagligen till att företagens skuldsättningsgrad ökade. Normen för vilka bankerna lånar ut pengar till och vilken säkerhet de ställer på företagen och privatpersonerna kan således ha ändrats under slutet av 1980-talet. En annan faktor till att säkerheterna för lånen försämrades var expansionen på bostadsmarknaden, då fastigheter ofta används som säkerheter för större lån.

Diagram 3.2 visar affärsbankernas inlåning från allmänheten, det är pengar som satts in på banken för sparande. Detta är intressant att se på grund av att det kan vara lönsamt att spara pengar när räntan är låg.

Diagram 3.2, affärsbankernas inlåning från allmänheten.

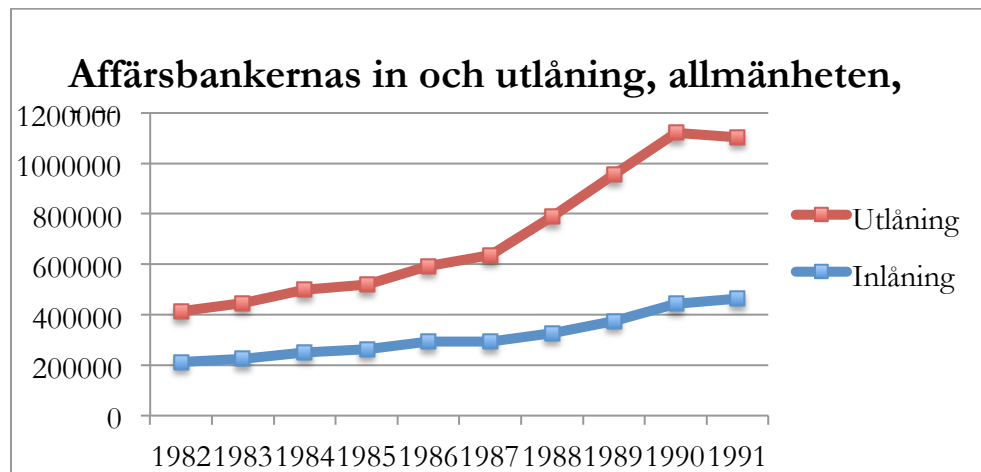
Källa: SOS 1982-1991.

Affärsbankernas inlåning från allmänheten håller under åren 1982 till 1991 en mer konstant ökning, visserligen ökar den i snabbare takt från 1987 men inte på det explosionsartade sätt som utvecklingen i diagram 3.1. Anledningen till att inlåningen ökat kan också vara att allmänhetens inlåning stigit i takt med att det fanns mer pengar i omlopp hos allmänheten på grund av den stora utlåningen. Det kan låta märkligt att spara pengar samtidigt som man lånar ur ett ekonomiskt perspektiv, men då den faktiska kostnaden för att låna pengar inte var hög kunde det vara motiverat. Att spara pengar samtidigt som man lånar strider oftast emot vad som är rationellt. Däremot kan det vara fördelaktigt med en låg ränta eftersom hushållen betalar mindre

pengar för att låna. Vilket gör att det kan vara bra för företag eller hushåll att låna pengar och öka sina investeringar. Det kan också leda till att allmänheten lånar pengar till felaktiga investeringar eftersom det är billigt att ta lån. Bankerna riskerar att låna ut för mycket pengar till osäkra låntagare vilket gör att det kan vara svårt att betala av lånen ifall priset på investeringarna sedan sjunker.⁶⁷ Människan beter sig ofta på sätt som strider emot vad en homo economicus och gör inte alltid rationella beslut, men i detta fall var det ekonomiskt rationellt att låna pengar. Mer likvida pengar i omlopp borde enligt mig leda till större konsumtion, men också till ett större sparande.

Diagram 3.3 visar affärsbankernas in- och utlåning i samma diagram, för att ge en jämförande bild av hur inlåningen hos allmänheten svarade mot utlåningen.

Diagram 3.3, affärsbankernas in- och utlåning till allmänheten, ett jämförande diagram.

Källa: SOS 1982-1991

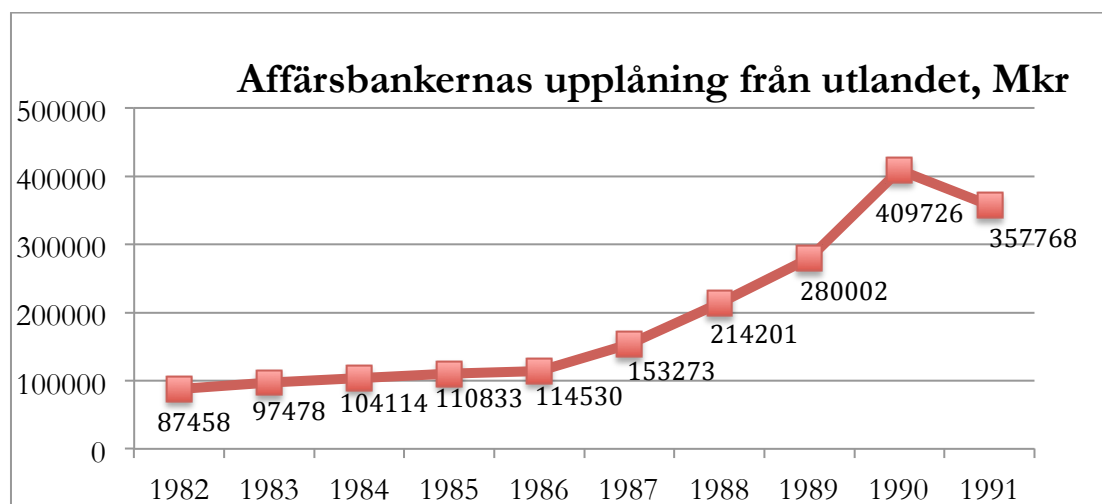
Diagram 3.3 är en jämförande bild av utlåningen och inlåningen hos allmänheten. Det ger en större förståelse för hur expansivt utlåningen faktiskt ökade mellan 1985 och 1990 men också hur liten inlåningen var i jämförelse. Även om inlåningen ökade, så är det inte i proportion till hur mycket utlåningen ökade under samma period. Det är rimligt att allmänheten inte skulle låna ett lika stort belopp som de sparar, vilket också syns i diagram 3.3.

Inlåningen ökar mellan 1990 och 1991 medan utlåningen minskar. Det kan förklaras av att det år 1990 började synas tecken på den kommande finanskrisen vilket ledde till att allmänheten skulle ha ett incitament att spara pengar istället för att finansiera nya investeringar med nya lån. Allmänhetens försiktighet vid ekonomiska kriser kan även leda till att krisen blir djupare då marknaden svalnar av.

⁶⁷ Larsson & Lönnborg. (2014), s 14 f

Diagram 3.4 visar affärsbankernas upplåning i utlandet i miljoner kronor. Anledningen till att det är intressant att se hur mycket affärsbankerna lånar i utlandet är för att se ifall upplåningen har påverkats efter 1985 och ifall bankerna lånade mer pengar utomlands för att finansiera utlåningen till allmänheten.

Diagram 3.4, affärsbankernas upplåning från utlandet.

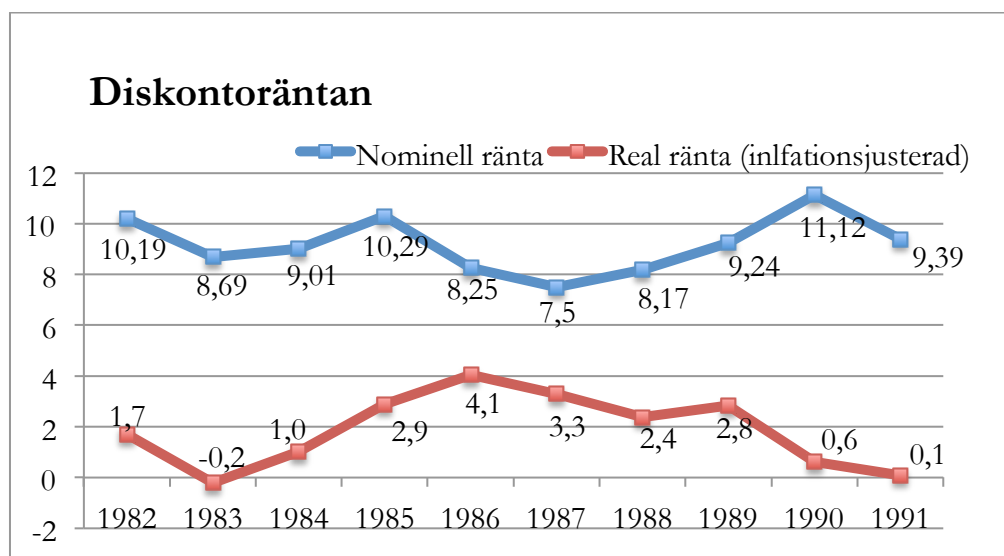

Källa: SOS 1982-1991

Jag ställde i den inledande frågeställningen frågan huruvida affärsbankernas utlåning ledde till ökad upplåning från utlandet. Det är i diagram 3.4 tydligt att upplåningen i utlandet ökar explosivt från 1986 och framåt. Att utlåningen inte ökar så mycket mellan år 1985 och 1986 skulle kunna förklaras av att avregleringen inte skedde förrän i november. Som tidigare presenterats i bakgrundskapitlet var räntan hög, vilket ledde till att det var svårt att finansiera utlåningen med hjälp av sparmedel. Det framgår att upplåningen ökade under samma år som utlåningen till allmänheten ökade och en slutsats blir således att upplåningen ökade för att kunna finansiera utlåningen.

I diagram 3.5 visas Riksbankens ränta under åren 1982 till 1991. Den nominella räntan tar inte hänsyn till inflationen i landet. Eftersom inflationen under perioden var hög har jag valt att jämföra med realräntan, det vill säga en inflationsjusterad ränta.

Diagram 3.5, diskontoräntan.

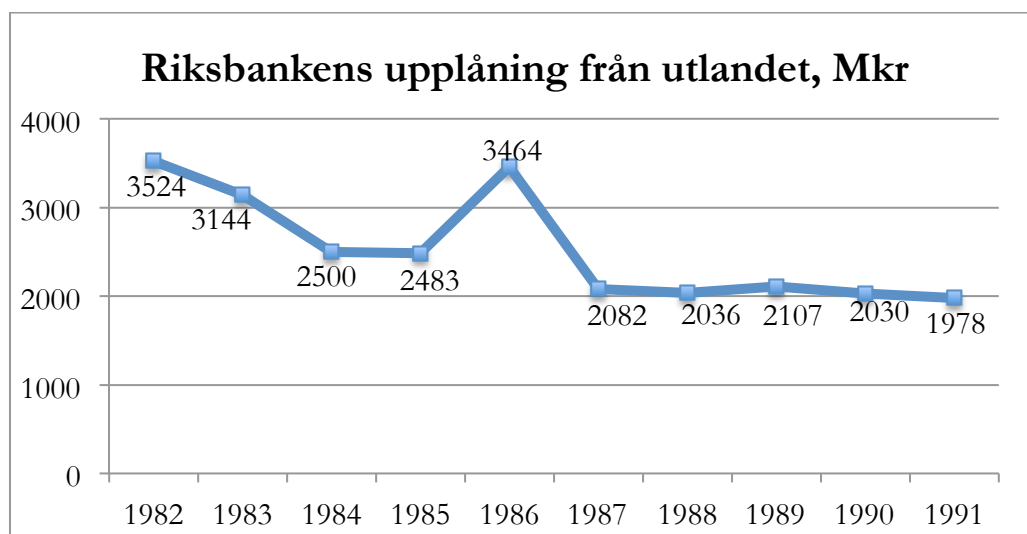

Källa: Riksbankens årsredovisning 1982-1991.

Riksbanken kunde använda sig av diskontoräntan för att försöka påverka utlåningen, hur stor roll spelade det? Jag har använt mig av Riksbankens redovisade ränta, den nominella räntan, samt med hjälp av SCB:s statistik över KPI under åren inflationjusterat denna för att få en bild av real räntan. Även om den nominella räntan genomgående under åren kan anses som hög, förklaras det till stor del av den höga inflationen som rådde under perioden. Realräntan ligger förhållandevis stabilt mellan 0 till 4 %. Det mest anmärkningsvärda året är 1986, då realräntan är uppe på 4 % och inflationen är som lägst, 4,15 %. Att bara se till den nominella räntan ger inte en rättvis bild av den faktiska räntan. När den reala räntan är låg är det lönsamt att ta lån.

Diagram 3.6 beskriver hur mycket pengar Riksbanken lånade av utlandet. Det är intressant i jämförelse till hur mycket affärsbankerna lånade. Beloppen ligger mellan 3524 mkr och 1978 (att jämföra med affärsbankernas upplåning på mellan 87458 och 357768 mkr).

Diagram 3.6, riksbankens upplåning från utlandet.

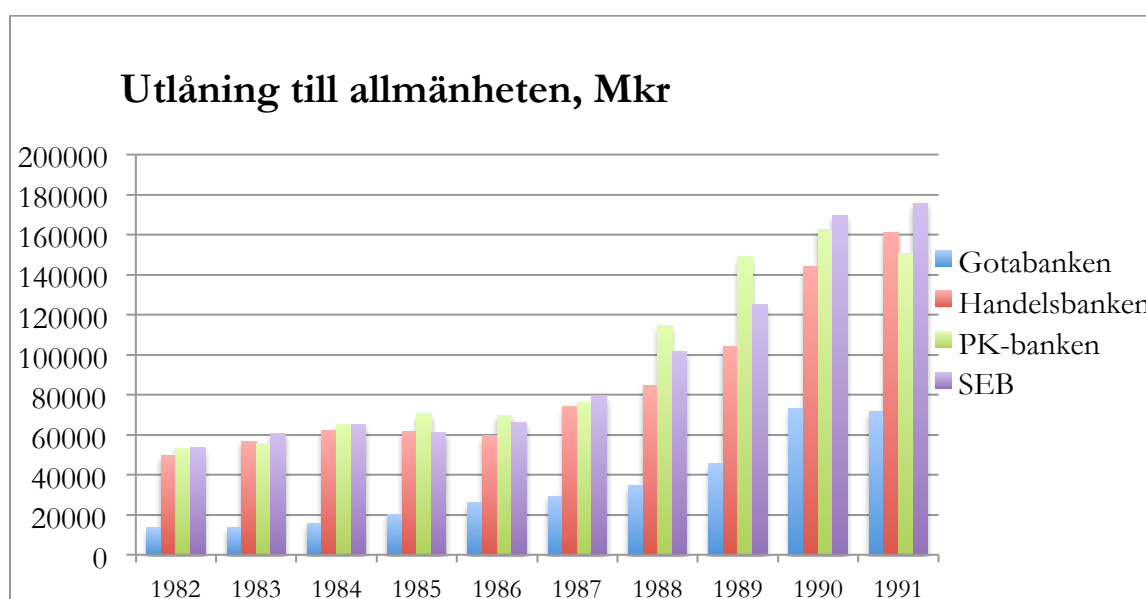

Källa: Riksbankens årsredovisning, 1982-1991

Riksbankens upplåning från utlandet är en intressant jämförelse till affärsbankernas då denna utveckling inte följer samma mönster. Mellan åren 1982 till 1991 minskade Riksbankens upplåning, med undantag för 1985- 1986 då upplåningen ökade med över 30 % för att året efter minska igen. En anledning till att Riksbankens upplåning minskar kan vara att affärsbankerna till störst del finansierar allmänhetens lån och att Riksbanken inte behöver lika mycket pengar. Det kan också bero på att 1980-talet präglades av en högkonjunktur vilket skulle förklara varför Riksbanken väljer att betala av lån till utlandet istället för att ta nya.

Diagram 3.7 beskriver utlåningen till allmänheten från de fyra största affärsbankerna.

Diagram 3.7, utlåning till allmänheten, fyra utvalda affärsbanker.

Källa: SOS 1982-1991

I diagram 3.7 kan vi se att PK-banken (nuvarande Nordea) lånade ut mest pengar under 1988 och 1989. År 1990 och 1991 stod SEB för den största delen av lånen. Detta skulle kunna bero på att PK-banken hamnade i en finansiell kris och inte hade råd att låna ut pengar.

Tabell 3.8 visar hur stor del av utlåningen dessa fyra affärsbanker stod för i jämförelse med det totala antalet affärsbanker.

Tabell 3.8, jämförelse mellan de fyra bankerna och totala utlåningen.

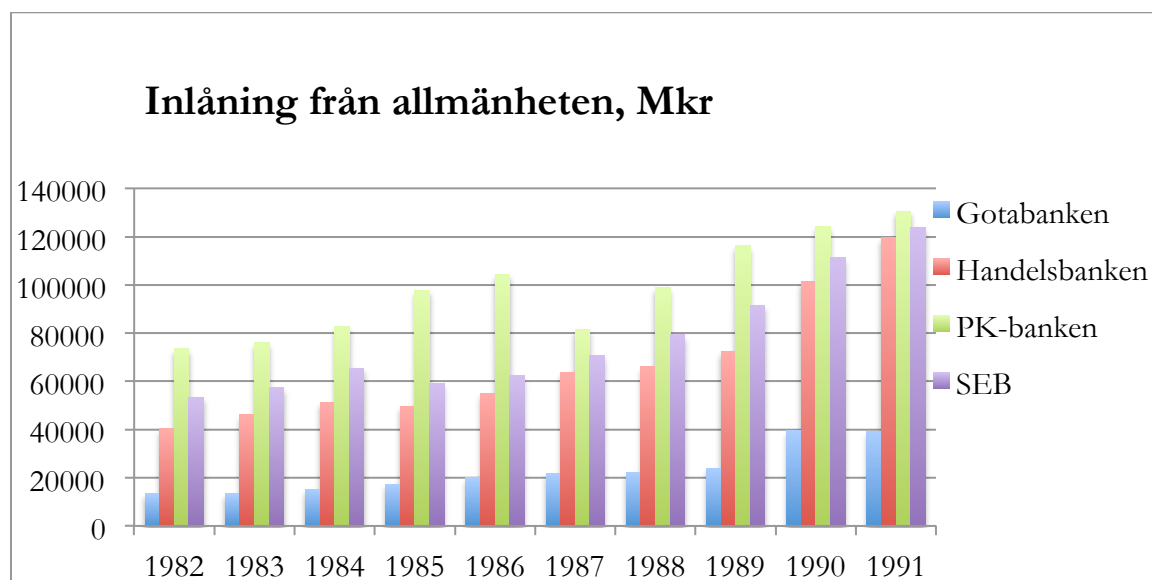
TOT: 4 BANKER	ALLA BANKER	PROCENT
169788	201828	84%
187028	222886	84%
208629	249615	84%
213380	259301	82%
221504	293571	75%
259056	344792	75%
335500	462905	72%
423611	588842	72%
549399	685314	80%
559116	638768	88%

Källa: SOS 1982-1991

Tabell 3.8 är motiveringen till varför just dessa banker är relevanta. Eftersom dessa fyra banker stod för mellan 3/4 och 4/5 av den totala utlåningen är det dessa banker jag valt att redovisa.

Diagram 3.9 visar samma fyra affärsbanker, men i detta fall hur mycket som blev inlånat från allmänheten.

Diagram 3.9, inlåning från allmänheten, fyra utvalda affärsbanker.

Källa: SOS 1982-1991

Här skiljer sig resultatet märkbart från utlåningen då PK-banken under alla åren har högst inlåning men inte hade högst utlåning under alla åren. Detta borde leda till att PK-bankens ekonomi var mer balanserad än de övriga bankernas, men så var inte fallet.

Tabell 3.10 visar hur stor del av affärsbankernas totala inlåning som de fyra affärsbankerna hade. Alla år var inlåningen hos dessa affärsbanker över 80 %.

Tabell 3.10, jämförelse mellan de fyra bankerna och totala inlåningen.

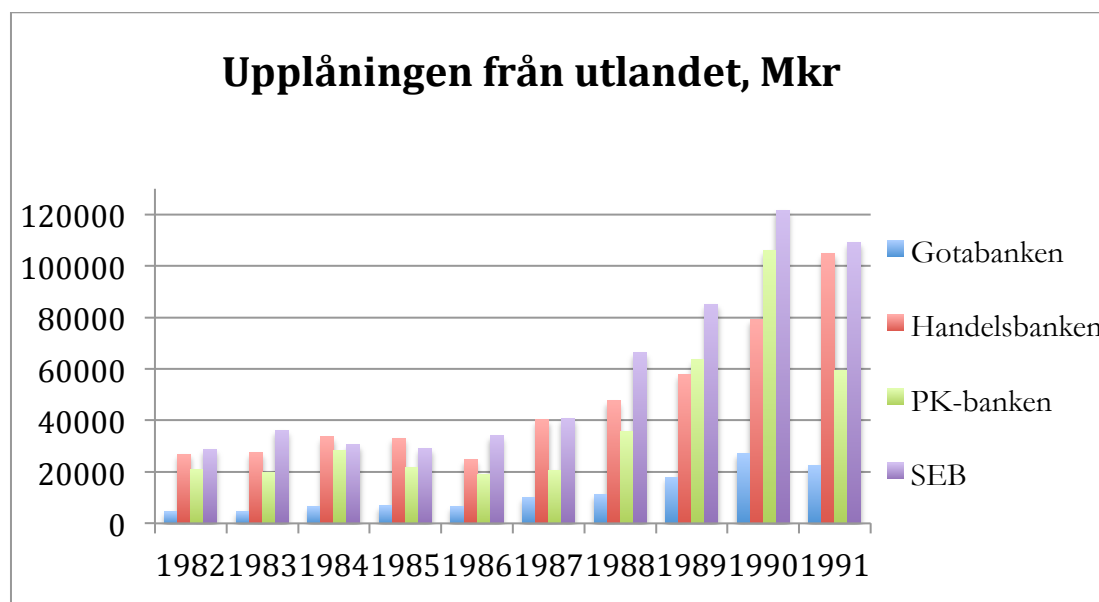
TOT: 4 BANKER	ALLA BANKER	PROCENT
180554	212676	85%
192661	224963	86%
214607	250906	86%
223588	261975	85%
241680	294776	82%
237819	293276	81%
266404	326998	81%
303927	374059	81%
376626	442255	85%
413597	463884	89%

Källa: SOS 1982-1991

Tabell 3. 10 visar andelen av allmänhetens inlånade pengar som finns hos dessa fyra banker.

Diagram 3.11 visar hur dessa fyra affärsbankers upplåning i utlandet såg ut och till hur stor del de svarade för av den totala upplåningen i utlandet.

Diagram 3.11, affärsbankernas upplåning från utlandet.

Källa: SOS 1982-1991

I diagram 3.11 har SEB störst upplåning från utlandet, vilket skulle kunna förklaras av att deras inlåning av allmänheten i Sverige inte var lika hög som hos PK-banken, se diagram 3.9

Tabell 3.12 visar hur dessa fyra affärsbankers upplåning i utlandet såg ut och till hur stor del de svarade för den totala upplåningen i utlandet.

Tabell 3.12, jämförelse mellan de fyra bankerna och upplåningen i utlandet.

TOT: 4 BANKER	ALLA BANKER	PROCENT
80784	89656	90%
87856	99738	88%
98788	114231	86%
90452	108068	84%
84062	105911	79%
111661	150297	74%
160643	211851	76%
224759	304377	74%
334293	411687	81%
295910	357768	83%

Källa: SOS 1982-1991

Upplåningen i utlandet var mellan 74-90 % från dessa fyra affärsbanker. Eftersom Gotabanken, Handelsbanken, PK-banken och SEB stod för runt 80 % av utlåningen till allmänheten och deras upplåning utomlands svarar för ungefär lika stor del är det rimligt att anta att dessa två har en sammankoppling. Det är troligt att affärsbankerna lånade pengar utomlands för att finansiera utlåningen till allmänheten.

5. Slutdiskussion

Utlåningen till allmänheten ökade explosivt från 1985 till 1990. Utlåningen till allmänheten ökade efter att utlåningstaket slopades 1985. Vad finns det då för samband mellan dessa två händelser? Anledningen till att affärsbankerna hade möjlighet att låna ut mycket pengar berodde på att kreditmarknaden inte längre var styrd och reglerad av Riksbanken. Det är således Riksbankens agerande under början av 1980-talet som ligger till grund för affärsbankernas utlåningsmöjligheter. Även fast utlåningstaket inte var särskilt effektivt åren innan avregleringen borde det haft en effekt, eftersom utlåningen inte började expandera förrän taket slopades. Jag finner att slopandet av utlåningstaket, som anses som det sista steget i avregleringen av kreditmarknaden är anledningen till att affärsbankerna hade möjlighet att låna ut pengar. Utlåningen till allmänheten kan ju dock inte bara bero på att affärsbankerna gavs fria tyglar att låna ut pengar, utan måste också förklaras av efterfrågan. På grund av det rådande ekonomiska läget i Sverige var efterfrågan på krediter stor. Att utlåningen varit hårt reglerad under många år kan även ha lett till att denna efterfrågan byggts på år efter år, utan att mättas.

Kan då avregleringen ses om ett svar på institutionella brister eller brister i stabiliseringspolitiken? Att avregleringen skedde innan bankerna hade ett väl utarbetat system för hur de skulle hantera all utlåning skulle kunna vara ett exempel på institutionella brister.

Affärsbankerna hade inte all kunskap de behövde för att ta rationella beslut i alla specifika fall av utlåning. Vilket måste leda till att säkerheten för bankerna minskar och kanske även förtroendet hos allmänheten. Med facit i hand ca trettio år senare tror jag inte att samma beslut hade tagits år 1985. Det är förståeligt att beslutet togs med tanke på förutsättningarna som var och eftersom påtryckningarna mot avregleringen från bankerna var så stora. Även ifall avregleringen var nödvändig utifrån Riksbankens synpunkt hade det faktum att Sverige hade fast växelkurs, högkonjunktur och en omättad efterfrågan på krediter idag lett till att kreditmarknaden hade skötts på ett annat sätt.

Ett annat synsätt som kan förklara avregleringen är normen kring full sysselsättning. Full sysselsättning var enligt politikerna en av de viktigaste frågorna för att arbetslösheten ville man minska i största möjliga utsträckning. En minskning av arbetslösheten gav politikerna popularitet hos folket, vilket ledde till att de kunde bli omvalda. För att få så många människor sysselsatta som möjligt krävs nya investeringar, nya företag och en expansion av marknaden. Detta kräver likvida medel. En förutsättning till att företagen ska fortsätta utvecklas är möjligheterna till lån, då många företag i början inte har så stort eget kapital. Det skulle kunna vara en anledning till varför slopandet av utlåningstaket ur en normpolitisk syn kunde ses som en positiv utveckling på marknaden.

En annan anledning till att utlåningen var svårkontrollerad var den fasta växelkursen. Då inflationen inte gick att påverka med reglering av kronan var det även svårare för Riksbanken att få kontroll över utlåningen. Ifall avregleringen hade skett under andra förutsättningar, exempelvis ifall Sverige redan innan avregleringen hade bytt till rörlig växelkurs hade inflationen kunnat undvikas och högkonjunkturen fått möjlighet att svalka av. Ifall högkonjunkturen inte sammanfallit med en fast växelkurs hade överhettningen av ekonomin kunnat motarbetas. Det hade i sin tur lett till att efterfrågan på krediter och viljan att investera hade sjunkit.

Sammanfattningsvis tror jag att avregleringen var ett resultat av sin tid. Den historiska aspekten är viktig för att förstå hur det kunde ses som en bra lösning att låta affärsbankerna fritt låna ut pengar.

6. Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor:

SOU 1993:16, *Nya villkor för ekonomi och politik*, Stockholm 1993

SOU 1998:160, *Regler och tillsyn av banker och kreditmarknadsföretag*, Stockholm 1999

Statistiska centralbyrån, Sveriges Officiella Statistik, SOS, *Bankaktiebolagen, Fondkommissionärerna, Fondbörsen och VPC*, år 1982-1991

Statistiska centralbyrån, Sveriges Officiella Statistik, SOS, *Finansiella företag*, 1991

Sveriges Riksbank, *Fullmäktiges Riksbanken förvaltningsberättelse för år 1980*, 1980/81:9

Sveriges Riksbank, *Statistisk Årsbok* 1953 och 1982-1991

Litteratur:

Cameron, Rondo och Neal, Larry, *Världens ekonomiska historia- från urtid till nutid*, Lund 2006

Fregert, Klas och Jonung, Lars, *Makroekonomi, teori, politik och institutioner*, Lund 2014

Hedenborg, Susanna och Kvarnström, Lars, *Det svenska samhället 1720-2006- böndernas och arbetarnas tid*, Lund 2009

Hedlund, Stefan, *Institutionell teori. Ekonomiska aktörer, spelregler och samhällsnormer*, Lund 2007

Larsson, Mats och Lönnborg, Mikael, *Finanskriser i Sverige*, Lund, 2014

Larsson, Mats, Lönnborg, Mikael och Svärd, Sven-Erik, *Den svenska försäkringsmodellens uppgång och fall*, Stockholm 2005

Larsson, Mats, Sjögren, Hans, *Vägen till och från bankkrisen – Svenska banksystemets förändring 1969-94*, Stockholm 1995

Larsson, Mats, *Staten och kapitalet – det svenska finansiella systemet under 1990-talet*, Stockholm 1998

Svensson, Torsten, *Novemberrevolutionen- om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985*, Stockholm 1996

Elektroniska källor:

Statistiska centralbyrån, Konsumentprisindex, (hämtad 2017-04-13)

<http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/priser-och-konsumtion/konsumentprisindex/konsumentprisindex-kpi/pong/tabell-och-diagram/konsumentprisindex-kpi/inflation-i-sverige/>

National encyklopedin

Sökord: Oljekris (hämtad 2017-05-11)

Sökord: Moderata samlingspartiet (hämtad 2017-05-11)

Sökord: Likviditetskrav (hämtad 2017-05-22)

Sökord: Diskonto och referensränta (hämtad 2017-06-07)

Riksbank.se (hämtad 2017-06-07)

Diagram och tabeller:

<i>Diagram 3.1</i> , affärsbankernas utlåning till allmänheten.	s 17
<i>Diagram 3.2</i> , affärsbankernas inlåning från allmänheten.	s 18
<i>Diagram 3.3</i> , affärsbankernas in- och utlåning till allmänheten, ett jämförande diagram.	s 19
<i>Diagram 3.4</i> , affärsbankernas upplåning från utlandet.	s 20
<i>Diagram 3.5</i> , diskontoräntan.	s 21
<i>Diagram 3.6</i> , riksbankens upplåning från utlandet.	s 22
<i>Diagram 3.7</i> , utlåning till allmänheten, fyra utvalda affärsbanker.	s 22
<i>Tabell 3.8</i> , jämförelse mellan de fyra bankerna och totala utlåningen.	s 23
<i>Diagram 3.9</i> , inlåning från allmänheten, fyra utvalda affärsbanker.	s 23
<i>Tabell 3.10</i> , jämförelse mellan de fyra bankerna och totala inlåningen.	s 24
<i>Diagram 3.11</i> , affärsbankernas upplåning från utlandet.	s 24
<i>Tabell 3.12</i> , jämförelse mellan de fyra bankerna och upplåningen i utlandet.	s 25